

NESTRANKARSKI KANDIDATI IN LISTE NA LOKALNIH VOLITVAH V OBDOBJU 1994–2010**

Povzetek. Prispevek analizira enega manj raziskanih političnih fenomenov, ki se pojavljajo v obdobju od slovenske osamosvojitve naprej, in sicer vedno večjo uveljavitev nestrankarskih kandidatov in list,¹ v medijih pogosto imenovanih tudi neodvisni kandidati in liste.² V prispevku smo na osnovi analiz rezultatov zadnjih petih lokalnih volitev ugotovili, da ima fenomen uspešnosti nestrankarskih kandidatov in list na lokalni ravni oblasti vsaj trojni izvor, in da vsi trije dejavniki vplivajo na uspešno pojavnost tovrstnih kandidatov ter list na lokalnih volitvah. Ob tem smo si zastavili tudi vprašanje, ali gre pri nestrankarskih kandidatih in listah dejansko za pojav protistrankarstva ter v kolikšni meri so nestrankarski kandidati in liste tudi dejansko neodvisni.

Ključni pojmi: lokalne volitve, Slovenija, nestrankarski kandidati in liste, občina

(Ne)strankarstvo na Slovenskem

Politične stranke nastanejo zaradi socialnih, kulturnih ter drugih neenakosti (Bibič, 1992) in imajo kot organizacije vsaj dvojno vlogo. Na eni strani imajo socialno vlogo in so socialni akterji, saj razvijejo socialne povezave z družbo. Tako povezujejo volivce in simpatizerje, prek svoje mobilizacijske

* Dr. Miro Haček, izredni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Simona Kukovič, absolventka magistrskega študija politologija – javna uprava, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

¹ Nestrankarski kandidati so tisti kandidati, ki niso uvrščeni na kandidatne liste katere izmed registriranih političnih strank. Glavna razlika med strankarskim in nestrankarskim kandidatom je torej v načinu kandidiranja, saj strankarske kandidate predlagajo politične stranke, ki so uradno registrirane v Republiki Sloveniji, nestrankarske kandidate pa predlagajo skupine volivcev. Več v Fink-Hafner in Krašovec (2000: 160).

² Kljub temu da se termin nestrankarski pogosto nadomešča s terminom neodvisni, je uporaba slednjega neustrezna, kajti (a) najpomembnejša razlika med strankarskimi in nestrankarskimi kandidati je v načinu kandidiranja, ne pa v njihovi politični (ne)odvisnosti in (b) predvideva se, da so vsi nestrankarski kandidati neodvisni, kar pa seveda ne drži (več o tem v nadaljevanju). Zaradi omenjenih razlogov se v članku dosledno uporablja termin nestrankarski, ki je ustrežnejši od pojma neodvisni.

funkcije vključujejo državljane v politični sistem ter poskušajo predstavljati interese družbe v ustanovah, kjer se oblikujejo politike in druge odločitve. Na drugi strani so politične stranke institucionalni akterji, kar pomeni, da izvajajo naloge, ki pripadajo vladnim in parlamentarnim akterjem, zlasti v smislu urejanja nasprotovanj interesov družbe, oblikovanja političnih ustanov ter organiziranja vladnega in parlamentarnega življenja (van Biezen, 1998).

Na slovenska tla so politične stranke prispele v drugi polovici 19. stoletja in so v glavnem delovale kot predstavnice dveh velikih blokov (klerikalnega in liberalnega) ter enega manjšega (socialističnega). Pred 2. svetovno vojno so izginile, po vojni pa so bile celo postopno prepovedane (Lukšič, 2001: 37). V slovenski zgodovini lahko identificiramo le dve krajši obdobji razcveta strankarstva, in sicer gre za začetek dvajsetih let ter za začetek devetdesetih let prejšnjega stoletja (Lukšič, 1994: 23). Slovensko politiko je namesto razcveta strankarstva spremljala ostra kritika strankarstva, ki je namesto političnih strank razvila nove oblike političnega in družbenega organiziranja. Protistrankarska maksima pa je po drugi strani eden novejših pojavov tudi v večini sodobnih demokracij po svetu (Bale in Roberts, 2002: 1).

Namesto strankarske politike so na Slovenskem v različnih obdobjih 20. stoletja v katoliškem taboru nudili korporativno državo z močno vlogo cerkve, v socialističnem pa korporativno državo s poudarjeno vlogo enega razreda (Zver, 1990: 154). Tradicija nestranskarstva organiziranja se je na Slovenskem utrdila najprej z Ljudsko fronto, še bolj pa z Osvobodilno fronto; katoliški tabor pa se je postavil proti Osvobodilni fronti in s tem proti nestranskarstemu tipu organizacije ter se je zavzemal za staro strankarsko strukturo, v kateri je imel hegemonsko vlogo. Tako se je v času vojne bila tudi bitka za tip politične organizacije v povojnem času: bitka med strankarstvom in nestranskarstvom. Zmagalo je nestranskarstvo. Ljudska fronta, ki je kasneje prerasla v Socialistično zvezo delovnega ljudstva, je bila ukoreninjena v nestranskarstem sentimentu slovenske politike in zanjo lahko rečemo, da je bila nestranskarstva stranka ali stranka nestranskarjev (Lukšič, 1994: 24).

Politične stranke so ponovno zaživele in se javno izrazile komaj konec osemdesetih ter v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko je demokratizacija političnega življenja doživela svoj vrhunec s prvimi povojnimi demokratičnimi volitvami, ki so bile izpeljane pomladi leta 1990. Tako se je v Sloveniji (še) v začetku devetdesetih začelo obdobje modernega strankarstva. Konec osemdesetih let so se oblikovale povsem nove politične stranke, hkrati pa so se stare družbenopolitične organizacije, ki so imele do tega trenutka zagotovljen monopolni položaj pri organiziranju in vodenju vseh političnih interesov in aktivnosti, preoblikovale v nove politične stranke (Krašovec, 2000: 23). Prve stranke so se lahko registrirale po

dopolnjenem zakonu o društvih in v letih 1990–1992 je bilo registriranih kar 131 strank, vendar se jih je že na volitvah leta 1992 pojavilo veliko manj. Sprva so bile stranke utemeljene na zaščiti interesov neke družbene skupine (kmečka stranka, stranka intelektualcev, stranka upokojencev, stranka obrtnikov, delavska stranka in druge), postopno pa so razširile svoje profile in postale politične stranke, kot jih poznamo danes (Kranjc, 1993: 70–71; Lukšič, 2001: 38).

V obrazložitvi k Zakonu o političnih strankah (1994) je bilo predvsem govora o položaju strank v pravni ureditvi in ne o strankah v političnem sistemu. Politične stranke so bile opredeljene kot »oblika organizacije z jasno opredeljeno ideologijo, ki je navedena v programu stranke, katere cilj je osvojiti oziroma obdržati oblasti na demokratično parlamentaren način – preko volitev. Zato so politične stranke organizirane skupine s političnimi cilji, ki se razlikujejo od drugih političnih organizacij, katerih člani se združujejo le z namenom zaščite določenih konkretnih interesov s političnimi sredstvi ... Svojo aktivno vlogo stranke uresničujejo na vseh ravneh javnega življenja.« Novoustanovljene stranke so bile v začetku svojega razvoja v letih slovenskega osamosvajanja predvsem oblika množičnega protesta proti prejšnjemu režimu in zavzemanja za bolj suvereni položaj Slovenije brez natančneje izdelanih programov, ki bi obsegali več najpomembnejših področij življenja. Posledica tega je bila majhna ideološka diferenciacija, saj so tudi novoustanovljene stranke, z večjimi ideološkimi razhajaji, imele skupni cilj, za uresničitev katerega so bile pripravljene ideološke razlike za nekaj časa potisniti v ozadje (Krašovec, 2000: 24).

Politične stranke so organizacije, ki imajo v državi in družbi več funkcij. Po zakonu imajo pravico, da sodelujejo pri graditvi organov oblasti, medtem ko druge organizacije nimajo tega privilegija (Lukšič, 1994: 26). Skozi svoj zgodovinski razvoj so postale tisti akter, ki ima najpomembnejšo vlogo na volitvah in v procesu izbire kandidatov za volitve (Fink-Hafner in Krašovec, 2000: 143). Slednje potrjuje tudi veljavni Zakon o političnih strankah (2005)³, saj (že) v 1. členu določa, da je politična stranka: »... združenje državljanek in državljanov, ki uresničujejo svoje politične cilje, sprejete v programu stranke, z demokratičnim oblikovanjem politične volje državljanek in državljanov in s predlaganjem kandidatki oziroma kandidatov na volitvah v državni zbor, za predsednico oziroma predsednika republike ter v organe lokalnih skupnosti«. Politične stranke so tako tiste organizacije, ki pomagajo kandidatom vstopiti v predstavniška telesa, v zameno pa naj bi izbrani kandidati do organizacije, ki jim je pomagala vstopiti v predstavniško telo, izražali lojalnost in delovali v skladu s strankarskimi pričakovanji. V prid tezi o

³ Zakon o političnih strankah dostopen tudi na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2005100&stevilka=4345>, 11. 2010.

političnih strankah kot glavnih akterjih na parlamentarnih volitvah govori tudi majhno število nestranskih kandidatov in še manjše število izvoljenih nestranskih kandidatov. Navedeno pa v enaki meri, kot na parlamentarnih ali predsedniških, ne velja na lokalnih volitvah, a več o tem pozneje.

Relativno močan odpor do strankarske politike je mogoče razbrati tudi iz Ustave Republike Slovenije, ki je bila plod strankarskega duha (Lukšič, 1994: 26), saj so politične stranke v Ustavi opredeljene zgolj v negativni konotaciji. Ustava namreč v 42. členu poklicnim pripadnikom obrambnih sil in policije prepoveduje članstvo v političnih strankah. Slovenska ustava dosledno upošteva svojo liberalno, protistrankarsko naravo, tudi v členu, ki določa, da so poslanci predstavniki vsega ljudstva in *niso vezani na kakršna koli navodila*. Ustvarjalci Ustave so vedeli, da politične stranke obstajajo, in da bo parlament vedno strankarski, vendar strankam niso dali domovinske pravice v temeljnem aktu države (Lukšič, 1994: 27). Krono nezaupanja slovenske politike v stranke pa predstavlja korporativno telo – Državni svet. V svojem delovanju se je Državni svet opredelil proti povezovanju s strankarskimi poslanskimi klubi, tako da je njihovo delovanje načeloma nestransko. Predstavniki Državnega sveta naj bi bili voljeni mimo političnih strank, saj kandidate določijo društva, družbene organizacije in združenja, zbornice in univerze, torej nestranskih organizacij. V Državni svet pa je v vsakem mandatu izvoljenih tudi 22 predstavnikov lokalnih interesov, ki kandidirajo na strankarskih listah, zato je le ni mogoče reči, da je delovanje tega organa absolutno nestransko. Kljub vsemu pa Državni svet, poleg predsednika republike, v slovenski ustavi predstavlja mesto, ki ga je potrebno varovati in negovati, da si stranke ne bodo polastile celotne slovenske politike (Lukšič, 1994: 28).

Alenka Krašovec (2000: 26) navaja kot skupen problem vseh slovenskih političnih strank problem nezadovoljivih strukturnih povezav z družbo, ki se kaže v izrazito negativnem javnem mnenju do slovenskih političnih strank. Kljub temu da je slovensko javno mnenje v začetku devetdesetih močno podpiralo pluralizacijo političnega prostora, kar se je na nek način odrazilo v plebiscitu, je ob vzpostavitvi večstrankarskega sistema zaupanje v politične stranke začelo izrazito upadati. Leta 1991 je političnim strankam v celoti ali precej zaupalo 12,1 odstotka, leta 1995 le še 4,5 odstotka vseh volivcev (Toš v Krašovec, 2000: 26), leta 2001 (raziskava SJM, 2/2001) pa 9,3 odstotka vseh volivcev. Konec leta 2008 (raziskava Politbarometer, 12/2008) 9 odstotkov vprašanih, s tem da je izrazito nezaupanje do političnih strank v isti raziskavi izkazalo kar 43 odstotkov vprašanih. Če te podatke primerjamo z zadnjimi podatki (raziskava Politbarometer, 10/2010), ugotovimo, da delež vprašanih, ki zaupajo v politične stranke konstantno upada (le še šest odstotkov); delež tistih, ki so izkazali izrazito nezaupanje v politične stranke pa narašča (50 odstotkov vprašanih). Kot zanimivost lahko dodamo tudi

podatke raziskave Slovenski utrip (2010), saj je na vprašanje »Katero stranko bi volili, če bi bile to nedeljo parlamentarne volitve?« največ anketiranih (24,7 odstotka) odgovorilo, da nobene.

V neki meri izhaja nezaupanje v politične stranke iz časov vzpostavitve parlamentarizma v Sloveniji. Državljeni po dolgih letih enostrankarskega sistema niso bili pripravljeni na parlamentarne razprave, ki so javno predstavile družbena nasprotja. Žal se ta nasprotja niso interpretirala v duhu demokratičnega soočanja mnenj, temveč kot prepiri in tako se je o parlamentu postopno izoblikovalo mnenje kot o nepotrebnih institucijah, o političnih strankah pa kot o generatorjih preprirov. Politične stranke so si prav z odkritim predstavljanjem različnih interesov, kar je značilno za razvito parlamentarno demokracijo, prislužile negativno etiketo. Svoje pa je dodala tudi politična elita, ki je v okviru politične razprave nesprejetje ali nestrižnje z njihovimi stališči dojemala kot osebni napad in ne kot sestavni del politične razprave. Pomanjkanje zaupanja v politične stranke je videno tudi kot posledica vidnega egoističnega in ideološko preobremenjenega delovanja političnih elit (Fink-Hafner, 1997: 152). Raziskava Politbarometer (2003) ugotavlja, da so politične stranke med tistimi institucijami, v katere slovenski volivci najmanj zaupajo; tako političnim strankam zaupa le 10 odstotkov volivcev, ne zaupa pa jim 42 odstotkov volivcev.⁴ Raziskava Politbarometer (2008) prav tako ugotavlja, da so politične stranke med štiriindvajsetimi navedenimi institucijami na zadnjem mestu s povprečno oceno 2,46.⁵ Tudi aktualni podatki raziskave Politbarometer (2010) locirajo politične stranke na zadnje mesto med devetnajstimi institucijami z le šest odstotki izraženih zaupanj in s kar 50 odstotki izražene nezaupanja. Če pogledamo še medčasovne primerjave, lahko iz raziskav Politbarometra v različnih časovnih obdobjih razberemo, da so politične stranke med petimi najpomembnejšimi političnimi institucijami⁶ od leta 1996 naprej vedno trdno na zadnjem mestu s povprečno polovico ocene zaostanka za Vlado Republike Slovenije in Državnim zborom Republike Slovenije. Tudi stopnja članstva je v

⁴ Za primerjavo navedimo, da so politične stranke pri odgovoru »zaupam« na zadnjem mestu (10 odstotkov), pred njimi so sodišča (13 odstotkov), Cerkev (21 odstotkov), Ustavno sodišče (23 odstotkov) itd. Pri odgovoru »ne zaupam« sta se slabše kot politične stranke (ki jim ne zaupa 42 odstotkov vprašanih) odrezala le Cerkev (47 odstotkov) in sodišča (53 odstotkov). Povprečna ocena (na lestvici od 1 – najmanj zaupa do 5 – najbolj zaupa) političnim strankam je v mesecu novembru 2003 znašala 2,52, kar je politične stranke med vsemi institucijami uvrstilo na predzadnje mesto. N=1002.

⁵ Na lestvici ocen od ena do pet, pri čemer ocena ena pomeni »najmanj zaupam«, ocena pet pa »najbolj zaupam«. Za primerjavo navedimo, da so politične stranke s povprečno oceno treh raziskav v letu 2008 (v mesecih april, junij in december) na zadnjem mestu (2,46), pred njimi so Cerkev in duhovščina (2,47), sodišča (2,50), vlada v celoti (2,77) itd. Vir: podatki CJM, dostopni na http://www.cjm.si/PB_rezultati. N=944.

⁶ Predsednik države, predsednik vlade, Državni zbor Republike Slovenije, Vlada Republike Slovenije in politične stranke.

slovenskih političnih strankah relativno nizka, zlasti v primerjavi z državami zahodne Evrope⁷. Po nekaterih podatkih predstavlja članstvo v slovenskih strankah dobrih deset odstotkov volivcev (Krašovec, 2000: 26)⁸, po drugih nekaj pod pet odstotkov (Slovensko javno mnenje, 2005/2)⁹, po spet tretjih (Brezovšek et al., 2008: 148) okoli šest odstotkov in pol. Na trend nestrankarskih list na lokalni ravni, ki ob nezaupanju v politične stranke postajajo vse pomembnejši del lokalnih volitev, kažejo tudi podatki raziskave Slovenski utrip (2010) iz avgusta 2010, ko je nestrankarske (lokalne) liste največ, kar 42,9 odstotka, volivcev. Kolikšen uspeh so dejansko dosegli nestrankarski kandidati in liste na zadnjih lokalnih volitvah pa v nadaljevanju, kjer podrobneje analiziramo rezultate petih zaporednih lokalnih volitev, s poudarkom na (naraščajočem) uspehu nestrankarskih kandidatov in list.

Volilni sistemi in njihov vpliv na nestrankarske kandidate

Ena od temeljnih predpostavk prispevka je domneva, da volilni sistemi, ki se uporabljajo pri različnih tipih volitev, močno vplivajo tako na možnost kandidature nestrankarskih kandidatov in list kot tudi na možnosti za njihovo izvolitev. Volilni sistem, ki se uporablja za volitve v Državni zbor Republike Slovenije, močno favorizira politične stranke in glede na empirične dokaze na že izvedenih parlamentarnih volitvah je jasno, da nestrankarski kandidati za izvolitev nimajo praktično nobene realne možnosti. V obdobju od osamosvojitve naprej v Državni zbor Republike Slovenije ni bil izvoljen noben nestrankarski kandidat, relativno malo pa je bilo vloženih tudi kandidatur. Na volitvah v Državni zbor Republike Slovenije leta 2000 je kandidiralo sedem nestrankarskih kandidatov – vsi le v eni volilni enoti, znotraj katere nihče ni presegel odstotka glasov; na volitvah v Državni zbor Republike Slovenije leta 2004 so kandidirali trije nestrankarski kandidati, od katerih nihče ni presegel desetine odstotka glasov; na volitvah v Državni zbor leta 2008 pa prvič doslej ni kandidiral niti en nestrankarski kandidat.¹⁰

Na lokalni ravni oblasti je situacija precej drugačna, saj je pri županskih

⁷ Glej tudi Majcherkiewicz, Tatiana (2005) ter Mair, Peter in Ingrid van Biezen (2001).

⁸ Članstvo v političnih strankah kot odstotek volivcev je izračunano na podlagi podatkov političnih strank in podatka o številu volilnih upravičencev za leto 1998 (Krašovec, 2000: 26). Liberalna demokracija Slovenije (LDS) je imela tedaj po lastnih podatkih 5.342 članov, Slovenska ljudska stranka okoli 40.000, Socialdemokrati okoli 20.000, Slovenski krščanski demokrati 36.576, Združena lista socialnih demokratov 23.000 (Pašek v Krašovec, *ibid.*), Demokratična stranka upokojevcev 26.000 in Slovenska nacionalna stranka 5.783 (Praprotnik v Krašovec, *ibid.*).

⁹ Vprašanje 7.17: »Ali ste član politične stranke?« Na vprašanje je z »da« odgovorilo 42 vprašanih, z »ne« 948 vprašanih in z »ne vem, brez odgovora« 12 vprašanih (N=1002). Vir: Slovensko javno mnenje 2005/2, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 2005.

¹⁰ Vir: podatki Državne volilne komisije, http://www.dvk.gov.si/VOLITVE_DZ2004/index.html in <http://www.dvk.gov.si/DZ2008/index.html>, 12. 2010.

volitvah v uporabi dvokrožni absolutni večinski volilni sistem,¹¹ pri volitvah članov občinskih svetov pa sta v uporabi tako večinski kot tudi proporcionalni volilni sistem, kar je odvisno od velikosti občine,¹² v kateri se volitve izvajajo.

Najprej se bomo osredotočili na volitve županov, kjer ugotavljamo, da lahko kandidate za župane določijo politične stranke in skupine volivcev. Nestranski kandidati lahko kandidirajo s podporo skupine volivcev, katere velikost je odvisna od velikosti občine, v kateri se vlaga kandidatura.¹³ Nestranskim kandidatom je na ta način omogočeno dokaj nezahtevno uresničevanje njihove pasivne volilne pravice, kar potrjujejo tudi empirični podatki z zadnjih štirih zaporednih lokalnih volitev, ki kažejo, da so bili nestranski kandidati uspešni, saj so imeli visok delež izvoljenih kandidatov glede na število vloženih kandidatur¹⁴. Tudi v absolutnem smislu se število županov, ki vsaj formalno niso kandidirali kot člani politične stranke, nenehno povečuje; vse od lokalnih volitev leta 1998 ima največ občin župana, ki ga ni kandidirala nobena politična stranka (43 na lokalnih volitvah leta 1998, 59 na lokalnih volitvah leta 2002, 66 na lokalnih volitvah leta 2006 in 70 na lokalnih volitvah leta 2010).

Le odtenek manj uspešni so nestranski kandidati in liste pri volitvah v občinske svete, pri čemer je opaziti večjo razliko med najmanjšimi občinami, v katerih se uporablja večinski volilni sistem, in ostalimi občinami, v katerih je v uporabi proporcionalni volilni sistem. V občinah, v katerih občinski sveti štejejo od 7 do vključno 11 članov, se člani občinskega sveta volijo po večinskem načelu. Pri volitvah po večinskem načelu se glasuje o posameznih kandidatih. Volivec lahko glasuje največ za toliko kandidatov, kolikor članov občinskega sveta se voli v volilni enoti. Izvoljeni so kandidati, ki so dobili največ glasov. Kandidature za člane občinskega sveta lahko vlagajo politične stranke, kandidate za člane občinskega sveta v posamezni volilni enoti pa lahko določi s podpisovanjem tudi skupina volivcev, ki imajo stalno

¹¹ Po tem volilnem sistemu je za župana izvoljen kandidat, ki je dobil večino veljavnih glasov. Če noben kandidat ni dobil večine glasov, se opravi drugi krog volitev med kandidatom, ki sta dobila največ glasov. Če je več kandidatov dobilo enako najvišje število glasov ali če je dvoje ali več kandidatov dobilo enako drugo najvišje število glasov, se izbira kandidatov za drugi krog volitev določi z žrebom. Na glasovnici sta kandidata navedena po vrstnem redu glede na število dobljenih glasov v prvem krogu volitev. Če je število dobljenih glasov enako, se vrstni red določi z žrebom.

¹² Če šteje občinski svet manj kot 12 članov, se člani občinskega sveta volijo po večinskem načelu. Če šteje občinski svet 12 ali več članov, se člani občinskega sveta volijo po proporcionalnem načelu (9. člen Zakona o lokalnih volitvah).

¹³ Kadar določa kandidata za župana skupina volivcev, je potrebno število podpisov najmanj 2 odstotka od števila volivcev v občini, ki so glasovali v prvem krogu na zadnjih rednih volitvah za župana, vendar ne manj kot 15 in ne več kot 2.500 (106. člen Zakona o lokalnih volitvah).

¹⁴ Slovenska ljudska stranka je bila na lokalnih volitvah leta 2002 in 2006 primerjalno gledano sicer uspešnejša, vendar je delež občin, v katerih je imela samostojnega kandidata za župana, neprimerljivo nižji od deleža občin, v katerih so imeli vsaj enega nestranskega kandidata.

Preglednica 1: VLAGANJE KANDIDATUR IN VOLILNI REZULTATI ZA LOKALNE VOLITVE 1998, 2002, 2006 IN 2010 – VOLITVE ŽUPANOV (v odstotkih)

Politične stranke	Delež občin, v katerih je stranka ali lista imela samostojnega kandidata za župana glede na skupno število občin v Sloveniji	Delež izvoljenih županov glede na število vloženih kandidatur	Delež občin, v katerih je stranka ali lista imela samostojnega kandidata za župana glede na skupno število občin v Sloveniji	Delež izvoljenih županov glede na število vloženih kandidatur	Delež občin, v katerih je stranka ali lista imela samostojnega kandidata za župana glede na skupno število občin v Sloveniji	Delež izvoljenih županov glede na število vloženih kandidatur	Delež občin, v katerih je stranka ali lista imela samostojnega kandidata za župana glede na skupno število občin v Sloveniji	Delež izvoljenih županov glede na število vloženih kandidatur
	1998	1998	2002	2002	2006	2006	2010	2010
LDS	65	18	55	26	44	18	28	22
ZLSD / SD	48	11	39	17	44	14	41	24
DeSUS	7	0	8	0	9	0	10	15
SKD	63	17	–	–	–	–	–	–
NSi	–	–	23	9	38	13	24	16
SLS	72	29	41	56	49	48	39	50
SDS	66	17	35	24	56	22	61	26
SNS	4	14	5	11	10	10	3	0
ZARES	–	–	–	–	–	–	13	0
Nestran-karski kandidati	57	40	85	36	79	40	67	50
Koalicija političnih strank	–	–	26	44	22	41	15	44

Vir: Državna volilna komisija.

prebivališče v volilni enoti. Potrebno število podpisov je najmanj en odstotek od števila volivcev v volilni enoti, ki so glasovali v prvem krogu zadnjih volitev v občinski svet, vendar ne manj kot petnajst¹⁵. V ostalih občinah se uporablja proporcionalni volilni sistem, v okviru katerega se glasuje o listah kandidatov v okviru volilne enote. Liste kandidatov za člane občinskega sveta, ki se volijo po proporcionalnem načelu, določijo politične stranke v občini in volivci v volilni enoti. Potrebno število podpisov je najmanj en odstotek od števila volivcev v volilni enoti, ki so glasovali v prvem krogu zadnjih volitev v občinski svet, vendar ne manj kot petnajst in ne več kot tisoč¹⁶. Tako je tudi kandidat, ki niso uvrščeni na kandidatne liste katere izmed političnih strank, omogočeno dokaj preprosto uresničevanje njihove pasivne volilne pravice, kar ne nazadnje potrjujejo tudi absolutni podatki o njihovih kandidaturah.

¹⁵ Zakon o lokalnih volitvah, 54. člen, Uradni list RS, 94/2007.

¹⁶ Zakon o lokalnih volitvah, 68. člen, Uradni list RS, 94/2007.

Preglednica 2: VLAGANJE KANDIDATUR IN VOLILNI REZULTATI ZA LOKALNE VOLITVE 2002, 2006 IN 2010 – VOLITVE ČLANOV OBČINSKIH SVETOV*

Politična stranka	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 193)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo navedene stranke izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 210)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo navedene stranke izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 210)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo navedene stranke izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika
	2002	2002	2006	2006	2010	2010
Liberalna demokracija Slovenije	180	176	189	173	163	136
Združena lista socialnih demokratov / Socialni demokrati	165	135	172	150	182	152
Demokratska stranka upokojencev Slovenije	132	103	159	109	153	128
Slovenska ljudska stranka	181	171	196	173	193	153
Socialdemokratska stranka	178	166	-	-	-	-
Slovenska demokratska stranka	-	-	196	182	203	185
Nova Slovenija	160	138	172	132	184	121
ZARES	-	-	-	-	111	63
Slovenska nacionalna stranka	39	28	62	38	65	36
Nestrankarski kandidati in liste	160	104	182	147	187	162

* v tabeli niso upoštevana različna koalicijska povezovanja političnih strank ob vlaganju kandidatur.

Vir: podatki Državne volilne komisije.

*Preglednica 3: VLAGANJE KANDIDATUR IN VOLILNI REZULTATI ZA LOKALNE VOLITVE 2002, 2006 IN 2010 – VOLITVE ČLANOV OBČINSKIH SVETOV V OBČINAH Z VEČINSKIM VOLILNIM SISTEMOM**

Politična stranka	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 48)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo PS izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 60)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo PS izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika	Število občin, v katerih je stranka vložila kandidatne liste za občinski svet (največ: 61)	Število občin, v katerih občinski svetih imajo PS izvoljenega vsaj enega občinskega svetnika
	2002	2002	2006	2006	2010	2010
Liberalna demokracija Slovenije	35	32	40	25	28	17
Združena lista socialnih demokratov / Socialni demokrati	22	12	29	15	38	18
Demokratska stranka upokojencev Slovenije	16	4	29	6	27	9
Slovenska ljudska stranka	37	35	47	40	52	40
Slovenska demokratska stranka	33	23	-	-	1	0
Slovenska demokratska stranka	-	-	47	33	57	39
Nova Slovenija	26	16	32	17	43	20
ZARES	-	-	-	-	10	2
Slovenska nacionalna stranka	1	0	4	2	5	2
Nestrankarski kandidati in liste	36	30	52	45	55	46

* v tabeli niso upoštevana različna povezovanja političnih strank ob vlaganju kandidatur (v letu 2006 so se sicer kandidati s podporo več političnih strank pojavili v petih občinah; v letu 2010 v dveh občinah).

Vir: podatki Državne volilne komisije.

Podatki v preglednicah 2 in 3 kažejo, da so nestrankarski kandidati in liste tudi v okviru volitev v občinske svete izredno pomembna politična sila, a kljub vsemu ne v tolikšnem obsegu, kot smo to ugotovili v primeru županskih volitev. Ob tem nas je seveda zanimalo, v kolikšni meri volilni sistem vpliva na uspešnost nestrankarskih kandidatov in list. V preglednici

4 smo zato opravili izračun *volilne uspešnosti*¹⁷ sedmih parlamentarnih političnih strank ter nestranskih kandidatov in list v obeh volilnih sistemih. Vse politične stranke – z delno izjemo Slovenske ljudske stranke na lokalnih volitvah leta 2002 – so v občinah, v katerih se uporablja proporcionalni volilni sistem, uspešnejše kot v občinah, v katerih se uporablja večinski volilni sistem. Prav nasprotno pa lahko ugotovimo za nestranskih kandidate in liste, katerih volilna uspešnost je glede na uspešnost političnih strank občutno višja v občinah, v katerih je v veljavi večinski volilni sistem, kar potrjuje vpliv volilnega sistema na možnost izvolitve kandidatov, ki niso uvrščeni na kandidatne liste katere izmed političnih strank. Pri političnih strankah sta na zadnjih dveh lokalnih volitvah v občinah z večinskim volilnim sistemom najuspešnejši Slovenska ljudska stranka in Slovenska demokratska stranka. V občinah s proporcionalnim volilnim sistemom je najuspešnejša Slovenska demokratska stranka, ki je na lokalnih volitvah leta 2006 in 2010 v vseh občinah, kjer je postavila kandidata(e)¹⁸, dobila tudi najmanj enega občinskega svetnika. Obenem lahko opazimo, da so razlike med samimi političnimi strankami v občinah z večinskim volilnim sistemom opazno večje kot v občinah s proporcionalnim volilnim sistemom.

Analiza vseh lokalnih volitev – od reforme sistema lokalne samouprave v letu 1994 naprej – kaže stabilno rast podpore nestranskih kandidatom in listam, in to praktično v vseh tipih občin, ne glede na volilni sistem. Morda predstavljajo edino odstopanje od te ugotovitve občine srednjega velikostnega reda (od 10.000 do 30.000 prebivalcev), kjer podpora nestranskih listam nekoliko niha od volitev do volitev, vendar je skupni trend še vedno naraščajoč. V teh občinah je glede na ostale občine najnižje tudi število kandidatur nestranskih kandidatov in list.¹⁹ Vsekakor za lokalne volitve 2010 velja, da so se nestranskih kandidati in liste konsolidirali kot najpomembnejša politična sila na lokalni ravni oblasti; pokazalo se je, da rezultati iz prejšnjih lokalnih volitev niso naključje, in da nestranskih kandidati in liste ostajajo ter se celo krepijo, zato jih je potrebno upoštevati tudi pri naših analizah razumevanja lokalne politike v Sloveniji.

¹⁷ Volilna uspešnost je izračunana kot količnik med številom občin, v katerih ima določena politična stranka oziroma nestranskih kandidatov vsaj enega izvoljenega predstavnika v občinskem svetu ter skupnim številom vloženih kandidatur v vseh občinah z določenim tipom volilnega sistema (lastna opredelitev avtorjev).

¹⁸ Takšnih občin je bilo na lokalnih volitvah leta 2006 149, na lokalnih volitvah leta 2010 pa 146.

¹⁹ Za lokalne volitve leta 2002 v Murski Soboti na primer le en nestranskih kandidat, v Velenju le pet nestranskih kandidatov (Savec, 2002).

Preglednica 4: VOLILNA USPEŠNOST POLITIČNIH STRANK IN NESTRANKARSKIH KANDIDATOV TER LIST NA LOKALNIH VOLITVAH 2002, 2006 IN 2010 GLEDE NA VOLILNI SISTEM V OBČINI (v odstotkih)*

Politična stranka	Večinski volilni sistem 2002	Večinski volilni sistem 2006	Večinski volilni sistem 2010	Proporcionalni volilni sistem 2002	Proporcionalni volilni sistem 2006	Proporcionalni volilni sistem 2010
Liberalna demokracija Slovenije	91,4	62,5	60,7	99,3	93,1	88,1
Združena lista socialnih demokratov (2002) / Socialni demokrati (2006, 2010)	54,6	51,7	47,4	86,0	94,4	93,1
Demokratska stranka upokojencev Slovenije	25,0	20,7	33,3	85,3	79,2	94,4
Slovenska ljudska stranka	94,6	85,1	76,9	94,4	89,3	80,1
Slovenska demokratska stranka	69,7	70,2	68,4	98,6	100,0	100,0
Nova Slovenija	61,5	53,1	46,5	91,0	82,1	71,6
ZARES	-	-	20,0	-	-	60,4
Slovenska nacionalna stranka	0	50,0	40,0	73,7	62,1	56,7
Nestrankarski kandidati in liste	83,3	86,5	83,6	59,7	78,5	87,9

* Volilna uspešnost je izračunana kot količnik med številom občin, v katerih ima določena politična stranka oziroma nestrankarska lista kandidatov vsaj enega izvoljenega predstavnika v občinskem svetu ter skupnim številom vloženih kandidatur v vseh občinah z določenim tipom volilnega sistema.

Vir: podatki Državne volilne komisije.

Preglednica 5: DELEŽ VOLILNIH GLASOV ZA NESTRANKARSKKE KANDIDATE IN LISTE NA LOKALNIH VOLITVAH V OBDOBJU 1994 DO 2010

Velikost občine glede na število prebivalcev	Nestrankarski skupaj 1994	Nestrankarski skupaj 1998	Nestrankarski skupaj 2002	Nestrankarski skupaj 2006	Nestrankarski skupaj 2010
Do 3.000	18,0	-	21,4	30,8	-
3.001-5.000	11,7	14,2	19,8	20,7	24,7
5.001-10.000	13,1	14,7	17,8	18,3	22,2
10.001-15.000	8,8	13,6	21,0	14,3	15,1
15.001-20.000	7,2	6,2	11,2	10,6	18,8
20.001-30.000	9,7	5,7	5,7	11,7	10,8
30.001-100.000	9,3	11,0	26,9	15,5	15,9
Nad 100.000	7,9	8,0	15,4	32,0	37,1
Skupaj država	9,5	11,7	17,1	21,4	22,0

Vir: podatki Državne volilne komisije in podatki Statističnega urada RS, dostopni na <http://www.stat.si/pxweb/Database/Splonso/Splonso.asp#06> (december 2010).

Preglednica 6: DELEŽI VOLILNIH GLASOV ZA LDS, SLS, ZLSD/SD, SDS IN NESTRANKARSKIH KANDIDATOV TER LIST GLEDE NA VELIKOST OBČINE NA LOKALNIH VOLITVAH 2002, 2006 IN 2010* (podatki so v %)

Velikost občine glede na število prebivalcev	LDS 2002	LDS 2006	LDS 2010	SLS 2002	SLS 2006	SLS 2010	ZLSD 2002	SD 2006	SD 2010	SDS 2002	SDS 2006	SDS 2010	Nestr. skupaj 2002	Nestr. skupaj 2006	Nestr. skupaj 2010
Do 3.000	19,1	11,1	15,6**	23,9	17,2	39,5**	3,8	6,3	9,9**	12,8	15,9	7,5**	21,4	30,8	0**
3.001–5.000	19,9	15,0	7,9	14,9	12,8	11,1	8,0	11,0	11,0	13,1	19,0	19,4	20,2	20,7	24,7
5.001–10.000	21,3	14,0	8,0	16,4	15,5	13,2	6,8	10,5	10,5	9,6	18,9	20,7	13,7	18,3	22,2
10.001–15.000	13,8	16,1	8,8	6,5	11,3	11,0	6,2	11,6	11,6	6,7	17,5	17,6	13,6	14,3	15,1
15.001–20.000	25,7	20,2	8,9	9,6	7,6	6,9	10,0	14,3	14,3	16,2	18,6	18,5	9,0	10,6	18,8
20.001–30.000	25,7	18,2	8,4	11,2	11,8	9,8	10,2	13,1	13,1	14,8	21,0	20,9	6,5	11,7	10,8
30.001–100.000	21,6	15,7	6,5	5,4	6,1	6,8	14,5	16,1	16,1	9,0	14,3	18,7	26,1	15,5	15,9
Nad 100.000	24,5	9,9	3,9	4,4	4,4	6,2	13,1	10,6	10,6	11,9	14,0	16,0	16,7	32,0	37,1
Skupaj država	23,3	14,2	7,4	10,9	10,5	9,3	10,3	11,1	12,1	12,6	16,9	18,7	17,1	21,4	22,0

* podatki Statističnega urada RS, dostopni na <http://www.stat.si/pxweb/Database/Splosno/Splosno.asp#06> (december 2010) in podatki Državne volilne komisije.

** podatek zgolj za eno občino, v kateri volijo po proporcionalnem sistemu in sicer je to občina Gornji Petrovci.

Zakaj so nestrankarski kandidati in liste uspešni?

Ob rezultatih analize vseh dosedanjih lokalnih volitev se postavlja praktično neizogibno vprašanje, zakaj so pravzaprav nestrankarski kandidati in liste na lokalnih volitvah (naraščajoče) uspešni. Na osnovi obstoječih razprav in obsežnih empiričnih raziskav lahko trdimo, da ima fenomen relativne uspešnosti nestrankarskih kandidatov in list na lokalni ravni²⁰ oblasti vsaj trojni izvor.

Prvič, nestrankarski kandidati na nacionalni ravni oblasti zaradi obstoječega volilnega sistema in izrazito poudarjene vloge političnih strank v tekmi za izvolitev v Državni zbor Republike Slovenije nimajo praktično nobene realne možnosti, zato je njihova edina realna možnost uspešnega uveljavljanja pasivne volilne pravice kandidatura na lokalnih volitvah. Na teh je večinski volilni sistem, ki se uporablja za volitve županov in članov občinskih svetov v najmanjših občinah, nestrankarskim kandidatom in listam bolj naklonjen, kot je to primer proporcionalnega volilnega sistema na

²⁰ Ob tem je pomembno poudariti, da pri fenomenu naraščajoče uspešnosti nestrankarskih kandidatov in list ne gre zgolj za slovensko posebnost, ki bi jo narekovale specifičnosti slovenskega prostora, ampak gre za pojav, na katerega v svojih analizah opozarjajo tudi mnogi tuji avtorji. Tako na primer Ylönen (2007: 7) in Worlund (2007) na primeru finskih in švedskih lokalnih volitev ugotavljata nekajkratno povečanje volilnega rezultata finskih oz. švedskih nestrankarskih list v zadnjih desetletjih, pri čemer je potrebno poudariti, da nestrankarske liste v obeh državah kljub temu še niso ključna politična sila; povsem drugače pa je npr. na Nizozemskem (Boogers, 2007), kjer so lokalne nestrankarske liste najmočnejša lokalna politična sila s po četrtno volilnih glasov na lokalnih volitvah 2002 in 2006.

nacionalni ravni oblasti ali pri volitvah članov občinskih svetov v mestnih in drugih večjih občinah; se pa na zadnjih lokalnih volitvah (2006, 2010) že kaže trend izboljševanja uspešnosti nestranskih kandidatov in list tudi v občinah, kjer se uporablja proporcionalni volilni sistem; zlasti odmevni so bili uspehi nekaterih nestranskih list v največjih občinah.

Drugič, na Slovenskem je mogoče zabeležiti izrazito močno tradicijo nestranskarstva oziroma povedano drugače, slovenske politične stranke vseskozi spremlja nekakšno nezaupanje in kritičnost (Lukšič, 1994), kar je s poglobljanjem ekonomske krize v zadnjih dveh letih doseglo nov negativen vrhunec. Poleg tega je slovensko javno mnenje političnim strankam izrazito nenaklonjeno, stopnja zaupanja v politične stranke pa je že nekaj let standardno nižja kot stopnja zaupanja v ostale politične institucije.

Tretjič, lokalne volitve so primernejše za uresničevanje pasivne volilne pravice nestranskih kandidatov tudi zaradi svoje ožje narave. Na lokalnih volitvah namreč volivci volijo kandidate, ki izvirajo iz okolja, od koder izvirajo in kjer živijo tudi sami, pri tem pa strankarska pripadnost ne igra tako pomembne vloge kot na nacionalni ravni. Pogosto volivci kandidata tudi osebno poznajo, kar gotovo še zlasti drži v primeru majhnih občin. Kandidatura in izvolitev strankarsko nevezane osebe pripomore tudi k zavesti lokalnega prebivalstva, da lahko v lastni občini tudi dejansko uresničujejo pravico do lokalne samouprave, katero ne nazadnje državljanom zagotavlja tudi slovenska ustava v svojem devetem členu. Analiza volilnih rezultatov na lokalnih volitvah sicer kaže relativno izboljšanje rezultatov političnih strank z večanjem velikosti občine, vendar so nestranskih kandidati z najuspešnejšimi političnimi strankami tudi v srednje velikih in velikih občinah od lokalnih volitev leta 2006 naprej vsaj v enakovrednem položaju.

Ob zgornjih ugotovitvah je potrebno omeniti še eno ključno zadevo. Gre za problem neodvisnosti nestranskih kandidatov. Kot smo nesporno ugotovili, je trend na slovenskih lokalnih volitvah v zadnjih letih naraščajoče usmerjen v prid nestranskim kandidatom in listam, kar še zlasti drži za volitve županov. Neodvisnost kandidata kot ena izmed njegovih ključnih lastnosti je namreč za povprečnega slovenskega volivca druga najpomembnejša lastnost kandidata, takoj za njegovimi dosedanjimi političnimi izkušnjami.²¹ Ob tem je zanimivo, da povprečni slovenski volivec kandidatovo neodvisnost postavlja pred kandidatovo pripadnost politični stranki in pred osebno poznavanje kandidata. V primerjavi s parlamentarnimi volitvami je

²¹ Vprašanje 3.20: »Kako pomembne so za vas naslednje lastnosti kandidatov pri odločanju na lokalnih volitvah? Za vsako trditev izberite oceno od 1 do 5, kjer 1 pomeni sploh ni pomembno, 5 pa zelo pomembno.« Povprečne vrednosti odgovorov so pri a) pripadnost politični stranki 2,90, b) politične izkušnje 3,90, c) spol 1,78, d) osebno poznavanje kandidata 2,56 in e) neodvisnost kandidata 3,23. N=1093 (vir: Raziskava »Stališča o lokalni demokraciji«, Center za politološke raziskave, Fakulteta za družbene vede, 2003).

kandidatova strankarska pripadnost za povprečnega slovenskega volivca na lokalnih volitvah znatno manj pomembna.²² Očitno je tudi na lokalni ravni oblasti med volivci prisotno izrazito protistrankarsko razpoloženje, kar ne nazadnje potrjujejo mnoge javnomnenjske raziskave, ki smo jih že omenili²³. Po drugi strani pa je nadvse zanimivo raziskati tudi dejansko neodvisnost nestranskih kandidatov. Če se osredotočimo le na županske volitve v letih 2002, 2006 in 2010, na katerih je bilo izvoljenih 59, 66 in 70 nestranskih županskih kandidatov, lahko pri pregledu imenskega seznama izvoljenih zlahka najdemo imena, ki so (bili) ne le člani določenih političnih strank, ampak so (bili) tudi poslanci, izvoljeni na listah političnih strank v Državnem zboru Republike Slovenije; gotovo je to dejstvo zadosten indikator, da podvomimo v resnično neodvisnost in nestransko vsaj nekaterih izmed teh kandidatov. Enako pomemben indikator dejanske neodvisnosti omenjenih kandidatov je dovolilno povezovanje, saj se nestranskih kandidati in liste ravno tako pogosto koalicijsko povezujejo s političnimi strankami kot kandidati in liste, ki so jih predlagale politične stranke (glej Haček et al., 2008: 167). Ali kot je nekoč davno zapisal že Gramsci (1977: 1573) »v neki določeni družbi nihče ni neorganiziran in brez stranke ..., stranke se lahko predstavljajo pod različnimi imeni, celo takimi kot »antistranka«, v realnosti so tudi tako imenovani individualisti ljudje stranke, samo da želijo biti vodje stranke v zahvalo bogu in imbecilnosti tistih, ki jim sledijo«.

Dejstvo je, da lahko lokalne volitve 2010 označimo kot volitve, na katerih se trendi z zadnjih lokalnih volitev (2002, 2006) še nadaljujejo in utrjujejo; kot volitve, kjer so edini pravi in nedvoumni zmagovalci volivci, ki so s svojim izborom še enkrat, a najizraziteje doslej, pokazali svoje nezadovoljstvo s političnimi strankami in njihovim načinom upravljanja občin.

²² Vprašanje 3.21: »Ali je za vas pri izbiri med kandidati strankarska pripadnost bolj pomembna pri lokalnih ali pri parlamentarnih volitvah?« Pomembnejša je pri parlamentarnih volitvah (26,2%); pri obojih je enako pomembna oziroma nepomembna (49,9%); pomembnejša je pri lokalnih volitvah (6,8%); ne vem, neodločen (17,2%). N=1093 (vir: Raziskava »Stališča o lokalni demokraciji«, Center za politološke raziskave, Fakulteta za družbene vede, 2003).

²³ Na primer raziskava »Stališča o lokalni demokraciji« (2003), vprašanje 3.40: »Komu od navedenih v vaši občini v največji meri zaupate?« Županu (45,5%); občinskemu svetu (21,5%); občinski upravi (5,0%); političnim strankam (2,7%); ne vem (25,2%). N=1093.

LITERATURA

- Bale, Tim in Nigel S. Roberts (2002): Anti-party sentiment and electoral system change: A New Zealand case study. *Commonwealth and Comparative Politics* 40 (2): 1–20.
- Bibič, Adolf (1992): Nekateri vidiki pluralizacije družbe in države na Slovenskem. V Fink-Hafner, Danica, Berni Strmičnik, Adolf Bibič, Bojko Bučar in Boštjan Markič (ur.), *Nastajanje slovenske državnosti, 195–212*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Boogers, Marcel (2007): Local political parties in the Netherlands: anomaly or prototype? Prispevek predstavljen na konferenci »Independent local lists: a comparative perspective«. Martin Luther University, Halle-Wittenberg, 13–14 april 2007.
- Brezovšek, Marjan in Miro Haček, Milan Zver (2008): *Organizacija oblasti v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink-Hafner, Danica (1997): Development of a party system. V Fink-Hafner, Danica in John R. Robbins (ur.), *Making a new nation: The formation of Slovenia, 135–155*. Brookfield, Singapur, Sydney in Dartmouth: Aldershot.
- Fink-Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2000): Dejavniki strankarske podpore kandidatkam na lokalni in nacionalni ravni političnega sistema. *Družboslovne razprave* 16 (34–35): 141–165.
- Gramsci, Antonio (1977): *Quaderni del carcere*. Torino: Einaudi.
- Haček, Miro (1999): Lokalne volitve v Sloveniji – primerjava 1994–1998. *Teorija in praksa* 36 (2): 218–229.
- Haček, Miro in Marjan Brezovšek, Irena Bačlija (2008): *Upravljalvska sposobnost in koalicijsko povezovanje v slovenskih občinah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kranjc, Stane (1993): Politične stranke – dejavnik (ne)stabilnosti demokracije (razvoj strank in strankarskega sistema: skica). V Fink-Hafner, Danica in Berni Strmičnik (ur.), *Problemi konsolidacije demokracije, 67–88*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Krašovec, Alenka (2000): *Moč v političnih strankah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lukšič, Igor (1994): (Ne)strankarstvo na Slovenskem. V Lukšič, Igor (ur.), *Stranke in strankarstvo, Zbornik referatov Slovenskega politološkega društva, 23–32*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Lukšič, Igor (2001): *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Mair, Peter in Ingrid van Biezen (2001): Party membership in twenty European democracies, 1980–2000. Dostopno preko <http://www.olemiss.edu/courses/pol628/mairbiezen01.pdf>, 11. 2010.
- Majcherkiewicz, Tatiana (2005): Political parties, factions, and local organizations in Estonia, Hungary, Poland, and Slovakia. Dostopno preko <http://lgi.osi.hu/publications/2005/265/Majchierwicz4WEB.pdf>, 11. 2010.
- Savec, Zofija (2002): *Rezultati raziskovanj, Lokalne volitve 2002*. Ljubljana: Statistični urad RS.

- Toš, Niko (ur.) (1998): Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990–1998. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Van Biezen, Ingrid (1998): The relationship Between the Party in Public Office and the Extra-Parliamentary Party in New Democracies. Warwick: European Consortium for Political Research Joint Sessions.
- Wörlund, Ingemar (2007): The changing local party system in Sweden. Prispevek predstavljen na konferenci »Independent local lists: a comparative perspective«. Martin Luther University, Halle-Wittenberg, 13–14 april 2007.
- Zver, Milan (1990): Samoupravni korporativizem in korporativno samoupravljanje. Revija 2000, 48–49: 148–157.
- Ylönen, Jorma (2007): The local non-partisan political groups in Finland – framework for research. ECPR Summer School in Local Government, Torino.

VIRI

- (2003): Raziskava »Stališča o lokalni demokraciji«. Ljubljana: Center za politološke raziskave, Fakulteta za družbene vede.
- (2010): Raziskava »Slovenski utrip, september 2010«. Dostopna preko http://www.fuds.si/media/ppt/Slovenski_utrip.pptx, 11. 2010.
- Raziskava Politbarometer, november 2003, Center za raziskovanje javnega mnenja, dostopno preko <http://www.sigov.si>, 11. 2010.
- Raziskava Politbarometer, december 2008, Center za raziskovanje javnega mnenja, dostopno preko http://www.cjm.si/PB_rezultati, 3. 2009.
- Raziskava Politbarometer, oktober 2010, Center za raziskovanje javnega mnenja, dostopno preko http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/pb_oktober_2010_fin.pdf, 11. 2010.
- Raziskava Slovensko javno mnenje, 2005/2, Center za raziskovanje javnega mnenja, dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm052/opis-podatkov/>, 3. 2009.
- Zakon o lokalnih volitvah (UPB3), Uradni list Republike Slovenije, št. 94/2007.
- Zakon o političnih strankah, Uradni list Republike Slovenije, št. 62/94.
- Zakon o političnih strankah (ZPolS-UPB1), Uradni list Republike Slovenije, št. 100/2005.